

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بیمه

حسین محمدنبی

بیمه از زبان هندی (اردو) گرفته شده است و معنی لغوی آن ضمانت است . در اصطلاح نیز ضمانت مخصوصی است از جان یا مال که در حقوق جدید دنیا رواج یافته است . در بیمه اشخاص با پرداخت وجهی مسئولیت کالا یا سرمایه یا جان خود را بعهده دیگری میگذارند و بیمه کننده در هنگام زیان باید زیان و خسارت وارده را بپردازد .
تعریف متداول بیمه بدین شرح است : بیمه عملی است که به موجب آن بیمه گر در مقابل دریافت عوض بنام «حق بیمه یا وجه اشتراک» و بموجب مقررات خاص خسارات را جبران مینماید بدین ترتیب بیمه سوجد نوعی اطمینان در مقابل مخاطره محتمل الوقوع تلقی میگردد .
در این مقاله اختصاراً به سوابق بیمه ، بیمه در قوانین ایران ، اقسام بیمه ، موارد فسخ و بطلان بیمه اشاراتی خواهیم داشت .

الف . سوابق بیمه

در عهد عتیق بیمه شناخته نبود (قرن چهارم تا هفتم میلادی) در روم باستان صاحبان کشتی و متصدیان حمل و نقل دریائی متعهد میشدند

که خسارات ناشی از عملیات جنگی دشمن و طوفان را بپردازند. به لحاظ خطرات اساسی که متوجه مال التجاره‌های دریائی بود، بیمه دریائی به‌عنوان نخستین نوع بیمه ایجاد گردید. این بیمه در حال حاضر نیز پراهمیت‌ترین نوع بیمه است. بدین ترتیب ایجاد بیمه دریائی مربوط به قرون وسطی و انواع دیگر بیمه مربوط به قرن نوزدهم است. این مطلب که در کدام کشور برای اولین بار بیمه بوجود آمده است، محل اختلاف است. عده‌ای معتقدند که بیمه برای اولین بار در فلاندر (ناحیه‌ای در شمال کشور بلژیک) پدید آمد و به سال ۱۳۱۰ میلادی شخصی بنام کنت دوتون بنابه درخواست اهالی شهر بروژ دفتر بیمه تأسیس نمود. به نظر عده‌ای نیز بیمه از ابداعات ایتالیائی‌ها و اسپانیولی‌ها در قرن ۱۴ میلادی بوده است. بهر حال میدانیم که اولین بیمه نامه بدست آمده در سالهای ۱۲۴۷ و ۱۳۷۰ میلادی در شهرهای «ژن» و «بروگ» تنظیم شده است.

در ایران نیز پاره‌ای قراردادهای شبیه بیمه متقابل بحری در میان اقوام ساحل نشین خلیج فارس قبل از اسلام معمول بوده است. با ظهور اسلام به دو قاعده حقوقی اسلامی برخورد مینمائیم که با قراردادهای بیمه امروزی شباهت دارند. ۱ - عقد عمری، به شرح ماده ۴۷ قانون مدنی: «عمری حق انتفاعی است که بموجب عقدی از طرف مالک برای شخص بمدت عمر خود یا عمر منتفع و یا عمر شخص ثالثی برقرار شده باشد». با اندکی دقت در این تأسیس نوعی تأمین را بازمی‌یابیم ۲ - ضمان جریره. استاد شهید مرتضی مطهری ضمان جریره را بسیار نزدیک به بیمه دانسته‌اند.

در ضمان جریره دو نفر با یکدیگر قراردادی را منعقد مینمایند و یکی از این دو متعهد میشود در صورتیکه از روی اشتباه مرتکب عملی گردید که مستوجب پرداخت دیه به شخص ثالث باشد طرف دیگر آن دیه را بپردازد.

در قانون مجازات اسلامی مصوب ۶۱/۹/۲۴ مفصلاً در خصوص

عاقله و مسئولیت وی در پرداخت دیه جنایتهای خطائی بحث شده است.

پرداخت دیه توسط عاقله را به گونه‌ای میتوان نوعی بیمه تلقی نمود.

اما بیمه متعارف در ایران با تأسیس شرکت سهامی بیمه ایران در ۱۳۱۴ استقرار یافت و با صدور اولین بیمه‌نامه آتش‌سوزی کار خود را آغاز نمود. پیش از تاریخ مذکور دو مؤسسه روسی معروف به «نادژوا» و «کافکازمرکوری» برای نخستین بار در ایران به بیمه‌گری پرداخته بودند.

پس از شروع فعالیت شرکت بیمه ایران، شرکتهای بیمه خارجی و شرکتهای غیر دولتی دیگر در تهران و شهرستانها فعالیت‌های بیمه‌گری را آغاز نمودند. پس از پیروزی انقلاب اسلامی بموجب ماده یک قانون ملی شدن شرکتهای بیمه مصوب تیرماه ۱۳۵۸ شورای انقلاب بمنظور حفظ حقوق بیمه‌گذاران و گسترش صنعت بیمه در کشور و گماردن بیمه به خدمت مردم، از تاریخ مذکور کلیه مؤسسات بیمه کشور، ضمن قبول اصل مالکیت مشروع مشروط، ملی اعلام شد.

ب. بیمه در قوانین ایران

در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۲۴/۸/۵۸ در بند ۴ از اصل ۲۱ و اصل ۲۹ و اصل ۴۴ به بیمه اشاره شده و اساساً بیمه را جزء بخش دولتی دانسته است.

- بند ۴ از اصل ۲۱: «ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی‌سرپرست». اشاره می‌کند.

- اصل ۲۹ می‌گوید: «برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راهماندگی، حوادث و سوانح و نیاز به خدمات بهداشتی و درمانی و مراقبتهای پزشکی بصورت بیمه و غیره حتی است همگانی. دولت مکلف است طبق قوانین از محل

درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق‌را برای یک یک افراد کشور تأمین کند.»

- مطابق اصل ۴۴ : « نظام اقتصادی جمهوری اسلامی ایران بر پایه سه بخش دولتی، تعاونی و خصوصی با برنامه‌ریزی منظم و صحیح و استوار است. بخش دولتی شامل کلیه صنایع بزرگ، صنایع مادر، بازرگانی خارجی، معادن بزرگ، بانکداری، بیمه، تأمین نیرو، سدها و شبکه‌های بزرگ آبرسانی، رادیو و تلویزیون، پست و تلگراف و تلفن، هواپیمائی، کشتیرانی، راه‌آهن و مانند اینهاست که بصورت مالکیت عمومی و در اختیار دولت است. بخش تعاونی... و بخش خصوصی...».

- برطبق ماده ۱ قانون بیمه مصوب هفتم اردیبهشت ۱۳۱۶ « بیمه عقدی است که بموجب آن یکطرف تعهد میکند درازاء پرداخت وجه یا جوهری از طرف دیگر در صورت وقوع یا بروز حادثه خسارت وارده بر او را جبران نماید یا وجه معینی بپردازد.»

کسیکه تعهد جبران خسارت را در بیمه مینماید بیمه‌گر و کسیکه بیمه‌گر بنفع او تعهد مینماید و خسارت وارد شد در جبران میکند بیمه‌گزار و مالی را که بیمه‌گزار در مقابل تعهد جبران خسارت به بیمه‌گر میدهد حق بیمه و آنچه را بیمه میشود موضوع بیمه و سندی را که بموجب آن قرارداد بیمه تنظیم میشود، بیمه‌نامه مینامند.

در بیمه‌نامه نکات زیر باید درج شود.

الف: تاریخ انعقاد قرارداد. ب: نام بیمه‌گر و نام بیمه‌گزار. ج: موضوع بیمه. د: حق بیمه. ه: میزان تعهدی که بیمه‌گر در مقابل حوادث و خطرات احتمالی تعهد مینماید. و: حادثه یا خطری که بیمه به آن جهت انعقاد یافته است. ز: شروع و خاتمه بیمه.

ماده ۱۸۳ قانون مدنی عقد را عبارت از این دانسته است که یک یا چند

نفر در مقابل یک یا چند نفر دیگر تعهد بر اسری بنمایند و این تعهد مورد قبول آنها باشد. در بیمه نیز یک یا چند بیمه‌گر تعهد میکنند در صورتیکه حادثه یا اتفاقی واقع شود خسارت را جبران نمایند و در مقابل نیز وجهی دریافت کنند. بدین ترتیب چنانچه بیمه را جزء یکی از معاملات بدانیم تمام شرائط لازم برای طرفین معاملات و قراردادها، برای بیمه‌گر و بیمه‌گزار نیز لازم‌الرعايه است. چون گفتیم که بیمه عقد است بنابراین رعایت شرائط صحت عقد نیز در هر عقدی الزامی است.

ج. اقسام بیمه

۱. بیمه از جهتی به بیمه اشیاء و بیمه اشخاص تقسیم میشود.
  - ۱-۱. بیمه اشیاء که شامل بیمه کالاهای بازرگانی و ساختمانها، مشتمل بر محل کار و سکونت، وسائط نقلیه دریائی هوائی و زمینی، بیمه‌های مهندسی و کارخانجات و مصنوعات و محصولات کشاورزی از نظر حوادث و سوانح و آتش‌سوزی و غرق و زلزله و حوادث دیگر میشود.
  - ۱-۲. بیمه منافع: بیمه هر نوع امتیاز مشخص یا حقوق و مطالبات یک شرکت است.
  - ۱-۳. بیمه اشخاص: ناظر به بیمه عمر و بعضی از اعضاء بدن میباشد.
  ۲. بیمه به اقساط ثابت: نوعی از بیمه است که در آن بیمه‌گزار اقساط معینی به بیمه‌گر میدهد، تا در صورت وقوع حادثه زیان بار بیمه‌گر از عهده خسارت برآید، خواه مبلغی که از بابت خسارت پرداخت میشود بیش از اقساطی باشد که تا زمان وقوع حادثه، از بیمه‌گزار دریافت شده است و خواه کمتر از آن باشد.
  ۳. بیمه تعاونی: در این قسم از بیمه، جمعی برای حفظ اموال خود در قبال حوادث معین اموال خود را بیمه می‌نمایند و سالیانه مبلغی به

بیمه‌گر می‌دهند و بیمه‌گر نیز در مقابل دریافت وجه اشتراک یا اقساط سالیانه هرگاه زیانی از حادثه مزبور به مورد بیمه یعنی بمال یک یا چند نفر از آنان وارد شود بیمه آن زیان را جبران مینماید.

۴. بیمه عمر - عقدی است که بموجب آن بیمه‌گر تعهد میکند در مقابل دریافت حق بیمه پس از مرگ بیمه‌گزار مبلغی معین به شخص یا اشخاص مصرح در بیمه‌نامه یا بورثه او بدهد این بیمه به نفع شخص ثالث است. ماده ۲۳ قانون بیمه در خصوص بیمه عمر یا نقص و شکستن اعضاء بدن، اشاره دارد به اینکه میبایست در ابتدای قرارداد مبلغ پرداختی به طرفین معین شود و اهلیت بیمه‌گزار نیز شرط است. در صورت عدم اهلیت بیمه‌گزار رضایت ولی یا قیم وی لازمست. عقد این نوع قرارداد (بیمه عمر) با وصیت تملیکی نیز شباهت دارد.

۵. بیمه مسئولیت: بیمه‌ای است که بموجب آن بیمه‌گر متعهد میشود هرگاه بیمه‌گزار در عقد معین به سبب تخطی از تعهد خود ملزم بپرداخت خسارتی بنفع متعهد له آن عقد گردد بیمه‌گر آن خسارت را پردازد این بیمه اثر شرط عدم مسئولیت را دارد. بیمه مسئولیت مدنی به لحاظ نیاز جامعه جنبه الزامی بخود گرفته است (اگر چه قسمتی از آن نیز اختیاری است) قانون بیمه اجباری مسئولیت مدنی دارندگان وسیله نقلیه موتوری زینتی در مقابل شخص ثالث از اول فروردین سال ۱۳۴۸ بموقع اجراء گذارده شده که شامل ۱۴ ماده و سه تبصره است. (آئیننامه اجرائی این قانون نیز در همان سال تهیه شده و بتصویب رسیده است.)

ماده ۴ قانون فوق مواردی را که از شمول بیمه موضوع قانون استثناء شده ذکر کرده است. موارد مزبور عبارتند از:

۱. خسارت ناشی از فورس ماژور از قبیل جنگ - سیل - زلزله.
۲. خسارات وارده بمحمولات و وسائل نقلیه مورد بیمه.

۳ . خسارات مستقیم یا غیر مستقیم ناشی از تشعشعات اتمی و رادیواکتیو.

۴ . خسارات وارده به متصرفین غیرقانونی وسایل نقلیه یاراندگان فاقد گواهینامه رانندگی .

۵ . خسارات ناشی از محکومیت جزائی و پرداخت جرائم.

۶ . خسارات ناشی از حوادثی که در خارج از کشور اتفاق میافتند مگر اینکه توافقی بین بیمه‌گر و بیمه‌گذار در این موضوع شده باشد .

۶ . بیمه اتکائی : بیمه اتکائی عبارت است از عملی که بوسیله آن بیمه‌گر به منظور هماهنگی و تشابه خطرهای بیمه شده ، قسمتی از تعهدات خود را (تعهدات سنگین) به شرکت بیمه دیگری واگذار می‌نماید . با این روش در حقیقت قدرت پرداخت خسارت توسط چند بیمه‌گر فراهم می‌آید و نتیجه آن عدم تزلزل شرکتهای بیمه و افزایش توان آنهاست . شرکت بیمه اصلی را شرکت واگذارنده و شرکت بیمه‌ای که واگذاری را میپذیرد بیمه‌گر اتکائی مینامند . بیمه اتکائی به دو نوع بیمه اتکائی اجباری و بیمه اتکائی اختیاری ، تقسیم میشود .

۶-۱ . بیمه اتکائی اجباری - وقتی بیمه اتکائی ، اجباری است که طرفین قرارداد به واگذاری و قبول آن مکلف باشند . در قرارداد بیمه اتکائی شرکت واگذارنده ، تعهد میکند که قسمتی از خطرهای بیمه شده را در رشته معینی از بیمه و در زمان معینی که مدت قرارداد است به طرف دیگر واگذار کند و شرکت بیمه اتکائی این خطرها را قبول میکند و در مقابل دریافت حق بیمه اتکائی مقرر ، در صورت بروز حادثه و خسارت به تناسب سهم خود در پرداخت خسارت شرکت مینماید . سه نوع قرارداد معروف در قسمت بیمه اتکائی اجباری متداول است که عبارتند از قرارداد مازاد - قرارداد مختلط - قرارداد مشارکت .

۶-۲ . بیمه اتکائی اختیاری - زمانی قرارداد بیمه اتکائی اختیاری محسوب میشود که طرفین قرارداد در واگذاری و قبول آن آزاد باشند در صورتیکه یکی از طرفین قرارداد به واگذاری یا قبول آن مجبور باشد قرارداد بیمه برای یک طرف اجباری و برای طرف دیگر اختیاری است . معمولاً در اکثر موارد بیمه‌گر اتکائی، اجبار به قبول دارد و بیمه‌گر اصلی در واگذاری به بیمه‌گر اتکائی مخیر است .

تعهد بیمه‌گر اتکائی به یکی از دو صورت : بیمه اتکائی مازاد خسارت با غرامت و بیمه اتکائی سرمایه با مبلغ بیمه شده است . در بیمه اتکائی مازاد خسارت با غرامت، بیمه‌گر اتکائی در مقابل حق بیمه‌ای که دریافت نمی‌کند متعهد میشود که در صورت ورود خسارت، چنانچه خسارت وارده از میزان معینی که بیمه‌گر اصلی خود بعهده گرفته است تجاوز نماید، مازاد آنرا پرداخت کند .

در بیمه اتکائی سرمایه یا مبلغ بیمه شده، بیمه‌گر اتکائی در مقابل دریافت حق بیمه اتکائی خود، قسمتی از سرمایه بیمه شده را تعهد میکند و در صورت حادثه به تناسب تعهد خود در پرداخت خسارت (که مستقیماً به وسیله بیمه‌گر اصلی پرداخت میشود) شرکت می‌نماید .

د . موارد فسخ و بطلان بیمه

۱ . فسخ بیمه - چنانچه هنگام تنظیم قرارداد، بیمه‌گذار سهواً مطلبی را بیان ننماید و قبل از وقوع پیوستن حادثه‌ای، خلاف مورد مشخص شود بیمه‌گر حق دارد فسخ قرارداد بنماید و وفق ماده ۱۳ قانون بیمه مصوب ۱۳۱۶ بیمه‌گر موظف است مراتب فسخ را طی اظهارنامه رسمی به بیمه‌گذار اطلاع دهد . پس از گذشت ده روز از زمان ابلاغ اظهارنامه فسخ قرارداد صورت می‌پذیرد .

در ماده ۱۶ قانون بیمه نیز آمده است که اگر بیمه‌گزار حاضر به قبول پیشنهاد بیمه‌گر نشود بیمه‌گر حق فسخ قرارداد را دارد و همچنین در ماده ۱۷ قانون مذکور آمده است که در صورت فوت بیمه‌گزار یا انتقال موضوع بیمه به دیگری، اگر وراثت متوفی یا منتقل‌الیه کلیه تعهداتی را که بموجب قرارداد بعهدہ بیمه‌گزار بوده است، در مقابل بیمه‌گر اجراء کند عقد بیمه بنفع ورثه یا منتقل‌الیه به اعتبار خود باقی میماند. اساساً هر یک از بیمه‌گر یا ورثه یا منتقل‌الیه میتوانند فسخ عقد بیمه را نیز بخواهند. چنانچه ورثه یا منتقل‌الیه متعدد باشند، هر کدام نسبت به کل وجه بیمه در برابر بیمه‌گر (شرکت بیمه) مسئول خواهند بود.

بموجب ماده ۳۱ قانون بیمه نیز در صورت ورشکستگی یا توقف بیمه‌گر (شرکت بیمه) بیمه‌گزار حق فسخ قرارداد را خواهد داشت.

۲. بطلان بیمه - مواد ۱۱ و ۱۲ و ۱۸ و ۳۴ قانون بیمه ناظر به موارد بطلان بیمه است.

- بموجب ماده ۱۱ چنانچه بیمه‌گزار یا نماینده او مالی را اضافه بر قیمت عادلانه در موقع عقد قرارداد بیمه داده باشد، عقد بیمه اساساً باطل است و وجهی که بیمه‌گزار بعنوان حق بیمه پرداخت نموده باشد قابل استرداد نیست.

- بموجب ماده ۱۲ قانون بیمه، در صورتیکه بیمه‌گزار با علم و آگاهی عمداً از اظهار مطالبی خودداری کند یا به بیان مطالبی غیر واقعی و کاذب پردازد و این امر موجب تغییر موضوع خطر گردد، عقد بیمه باطل است. لازم به تذکر است که در اینصورت چنانچه اظهارات غیر واقع و کاذب تأثیری در وقوع حادثه نیز نداشته باشد عقد باطل است و بیمه‌گزار نمیتواند وجه پرداختی را مسترد کند. در این صورت بیمه‌گر میتواند کلیه اقساط بیمه را هم که بیمه‌گزار پرداخت نکرده است، از بیمه‌گزار ادعا کند.

- ماده ۱۸ نیز روشن‌گر این مطلب است که اگر مشخص شود عقد

بیمه پس از ظهور خطر منعقد شده است عقد بیمه باطل و قرارداد بی اثر است .
 در این حالت چنانچه بیمه‌گر وجهی را از بیمه‌گزار اخذ نموده باشد پس از
 کسر عشرآن بعنوان هزینه‌های بیمه‌ای، باید مابقی را به بیمه‌گزار بازگرداند .
 - ماده ۳۴ قانون بیمه نیز به جلوگیری از سوء استفاده توجه کرده است .
 بموجب این ماده در قرارداد بیمه ، که چند موضوع مختلف مورد بیمه
 واقع شده باشد ، چنانچه اثبات شود که از طرف بیمه‌گزار نسبت به یکی از
 موضوعهای مذکور در قرارداد تقلب و حيله‌ای صورت گرفته است ، نه تنها
 بیمه در آن قسمت باطل است ، بلکه تمام قرارداد باطل میشود .

والسلام

